

Eripainos Suomen Kalastuslehti n:o 7/1966

Harjus Suomen merenrannikolla

Lisensiaatti Seppo Hurme
Kalataloudellinen tutkimustoimisto Helsinki

HARJUS SUOMEN MERENRANNIKOLLA

LISENSIAATTI SEPPO HURME
KALATALOUDELLINEN TUTKIMUSTOIMISTO HELSINKI

Harjus eli harri (*Thymallus vulgaris*) on Suomessa luonnonvaraisesti pohjoinen ja itäinen kalalaji. Sitä tavataankin runsaslukuisina kantoina erityisesti Lapin vesissä, missä se on etupäässä jokien ja purojen kala (KORHONEN 1961).

Harjusta esiintyy myös Laatokassa runsaanpuoleisena ja pyyntivahvuksena kantana (SAVOLAINEN 1937). Se on edelleen Selkä-Saimaan kivikkorantojen, karien ja särkkien asukas, jolla on siellä runsaasti hyviä kutupaikkoja, mutta kanta on viime vuosikymmenien aikana vähentynyt suuresti ankaran kutupyynnin vuoksi (SEPOVAARA 1963). Harjusta tavataan lisäksi yleisesti muissakin Itä-Suomen suurissa järvissä, joissa se esiintyy lähinnä paikallisena asuntokalana kivikko- ja sorapohjaisissa rantavesissä ja karikoissa. Sitä on ennen vanhaan tavattu läntiseen suuntaan myös Kymi-joesta, erityisesti Kalkisten koskesta ja Heinolan seudulta (MELA 1882).

Harjusta tavataan maamme merialueella pitkän Pohjanlahden rannikkoa Tornioista pohjoisessa aina Porin seuduille saakka etelässä, mutta se puuttuu maamme etelä- ja lounaisrannikolta. MELAN (1882) mukaan harjusta mainitaan tavatun silti Ahvenanmaan saaristosta. Tälle vanhalle tiedolle ei kuitenkaan ole vahvistusta myöhemmillä ajoilta.

Harjus esiintyy maamme merenrannikolla varsinkin saaristovesien paikallisena asuntokalana, mutta osittain myös vaelluskalana, joka nousee meren syönnösvesistä jokien alajuoksulle kutemaan. Näinollen harjuksen asuinvedet ovat sekä Pohjanlahdella että suurissa järvissä toisiinsa verrattavia. Meriveden suolapitoisuus-

teen nähden pidetään harjuksen sietorajana 4 ‰.

EHNHOLM (1937) on julkaissut ansiokkaan tutkimuksen Merenkurkun saaristoharjuksista. Siellä harri asustaa runsaanlaisena kantana yksinomaan saaristovesien paikallisena kalana, joka ei nouse jokiin kutemaan. Tämän alueen joet soveltuisivatkin liejuisina ja sameavetisinä vain heikosti harrin kutuvesiksi. Harjus kutee Merenkurkussa toukokuun lopulla erityisesti matalissa, voimakasvirtaisissa salmissa saarien välissä, kivikkorannoilla ja selkäkarikoilla. Kutupohja on paljasta kivikkoa tai soraa, eikä siinä useinkaan ole leväkasveja. Sikäläiset harjukset ovat 5-vuotiaina noin puolikiloisia ja painavat seitsenvuotiaina suunnilleen kilon. Merenkurkun harrikanta on etenkin takavuosina ollut siksi runsas, että tätä kalaa on myyty Vaasan torilla ja viety jopa Helsinkiin saakka (vrt. JÄRVI 1932, 1937). Seuraavassa esitetään harjuksen levinneisyydestä rannikkoseudulta joitakin lisätietoja, joita on jo aikaisemmin osittain julkaistu monisteessa (HURME 1962).

Satakunnan rannikolla on harjus vanhastaan ollut etupäässä ulkosaaristossa asuva ja kuteva kala, kuten Merenkurkussakin. Harrikannat ovat siellä viime vuosikymmenien aikana kuitenkin selvästi heikentyneet. Vahvimpina ne ovat säilyneet Ahlaisten ja Merikarvian vesissä. Niinpä Satakunnan maanviljelysseura on viime vuosina hankkinut Ouran saaristosta kohtalaisesti harjuksen mätiä siirtoistutuksia varten. Ennen vanhaan nousi harria merestä alueen jokiin kutemaan vain vähän. Niinpä tätä kalaa saatiin Kokemäenjoen alajuoksulta Lukkarinsannan apajasta vain muutama yksilö vetokertaa

kohti. Harjus esiintyi ylempänä Kokemäenjoessa Kiiikan ja Tyrvään koskissa vielä tämän vuosisadan ensimmäisen puoliskon aikana runsaana kantana, kuoilen kuitenkin joen rakentamisen vuoksi sukupuuttoon vuoden 1950 tienoissa. JÄRVI (1939) on julkaissut Kokemäenjoen harjuksista lyhyen tiedonannon, minkä mukaan tutkitut 2 kpl olivat saavuttaneet 800—900 g painon viidentenä kesänä. Satakunnan maanviljelysseura on viime vuosina suorittanut harjuksen siirtoistutuksia järviolueelle mm. Kukkuran- koskeen ja Säkyän Pyhäjärveen.

Suupohjan rannikolla harrikanta on pienempi kuin Satakunnan rannikolla tai Merenkurkussa, mikä seikka johtunee toisaalta saariston vähäisyydestä ja toisaalta sikäläisten jokisuistojen heikosta kelpoisuudesta harjuksen kutuvesiksi. Isojen keski- ja yläjuoksulla asustaa kuitenkin paikallinen harjuskanta.

HEUSALA (1935, 1954) on selvittänyt ansiokkaasti harjuksen esiintymistä, runsautta ja pyyntiä Perämeren alueelta ja erityisesti Keski-Pohjanmaan rannikolta. Koko tällä vähäsaarisella avorannikolla harjus on etupäässä vaelluskala, joka nousee keväisin jokien alajuoksulle kutemaan. Kutu tapahtuu heti jääniähdön jälkeen jokisuiden virtaavissa sorapohjaisissa vuolteissa tai koskien alivesissä. Ennen vanhaan kalastettiin harria joesta kutuaikana onkimalla ja lippoamalla tai rysillä ja merroilla.

Harjus laskeutuu kudun jälkeen takaisin mereen, missä se oleskelee enimmäkseen kivipohjaisilla ulkorannoilla ja syvärinteisillä pauhamatalikoilla. Myös Iin Krunnien seutujen laajat kivikko- ja karikkovedet, joihin ulottuu jokiveden vaikutus, olivat harjuksen asunavesiä. Harjus saattoi loitota jopa verraten kauas rannikolta. Niinpä hylkimiehet saivat sitä verkoilla keväträiden railoista pyyntimatkojensa aikana.

Harjusta oli kaikissa kivikkoisissa rantavesissä syyskautena vielä kuluvan vuosisadan parin ensimmäisen vuosikymmenen aikana niin runsaasti, että sen ammartimainen pyynti verkolla tai inalla kannatti ja saalista saatiin myytäväksi asti. Kälviän ja Siikajoen väliseltä rannikolta saatiin v. 1933 syyspyynnistä vielä kaikkiaan 4 500 kg harjusta. Saaliskalan paino vaihteli silloin 0,4—2 kg (HEUSALA 1935).

Urheilukalastajat ovat harrastaneet runsaasti kesäisin harjuksen pyyntiä harrilaudalla, mikä on tuhonnut suuresti kalakantaa. Koukkuihin tarttuu nimittäin paljon harrinpoikasia, joiden

suupielet repeytyvät niin pahoin, ettei niitä enään voi laskea takaisin veteen. Harjuskannan huomattavaan heikentymiseen Perämeressä on ilmeisesti vaikuttanut myös maan kohoaminen, jolloin karikot ja kivikot ovat madaltuneet tai kuivuneet.

Harjuksen kasvu on Perämeren perukassa ilmeisesti heikompi kuin eteläisissä vesissä. Niinpä JÄRVEN (1935) tutkimat kolme yksilöä painoivat seuraavasti: 8-vuotias 600 g, 13-vuotias 1 100 g ja 14-vuotias 950 g. Harjuksen iännäärittämys suomista on seivää ja varmaa.

Perhonjokeen nousi aikaisemmin harjusta selvästi runsaammin kuin tätä nykyä. Se onkin tässä joessa nykyään harvinainen. Lestijokeen nousi aikaisemmin harjusta runsaanlaisesti. Niinpä sitä saatiin joesta ongeliakin, ja harjoitettiin myös lippopyyntiä, mikä paikkakunnalla oli kevään ensimmäinen merkki. Lipposaalit oli ennen siksi hyvä, että pyynnistä sai saman tuloksen kuin muustakin työstä. Täten kalastajien kannatti ryhtyä keväisin harrin pyyntiin. Lestijoen harjuskanta on viime vuosina heikentynyt selvästi, mutta kalaa nousee silti vielä jonkin verran jokeen.

Kalajoen ja Siipojoen suupuolille on harjusta ennen vanhaan noussut keväisin kudulle runsaasti. Sitä ongittiin, lipottiin ja pyydettiin rysällä myös ahkerasti. Vuosisadan alkupuolella rysäsaalis saattoi nousta monina kevätpäivinä 80—90 kappaleeseen pyyntimiestä kohti. Nouseva kutuharjus on ollut painoltaan kilon kahden puolen. Nykyään saadaan Kalajoesta harjusta vain harvoin, parhaiten jo jään aikana. Se onkin ollut vuodesta 1952 lähtien rauhoitettu kutuaikana huhti-toukokuussa. Tosin siitä huolimatta harjoitetaan Keski-Pohjanmaalla vielä tämän harvinaisen arvokalan salakalastusta, mikä olisi saatava loppumaan viranomaisen toimesta. Harjuksen väheneminen viime vuosikymmenien aikana on yleinen ilmiö Keski-Pohjanmaalla, missä se aikaisemmin nousi runsaanlaisesti myös pikkujokiin ja -puroihin. Pyhäjokeen nousee harjusta jääniähdön jälkeisen tulvan aikana vapunpäivän kahden puolen. Siikajokeen nousee harjusta keväisin jonkin verran aina Pöyrykoskeen saakka. Ruukin tienoilla esiintyy harjusta hieman paikallisena asuntokalana Siikajoessa. Harjusta on aina noussut kudulle kaikkiin Perämereen laskeviin jokiin myös Pohjois-Pohjanmaalla, mutta kannat ovat siikaan tai loheen verrattuna oileet melkoisesti pienemmät.

Harjuksen väheneminen viime vuosikymmenien aikana on johtanut sen suojelemiseen, koska sitä on nykyään pidettävä harvinaisena arvokalana. Harrin alamitta on kalastuslaissa 28 cm. Kun kyseisen pyyntirajoitusta koskevan lainkohdan (KL 42 §) mukaan älköön kukaan pyydystäkö harjusta, ellei se täytä mainittua 28 cm mittaa, on myös harrilaudan veto sellaisissa paikoissa ja sellaisena aikana, jolloin saaliiksi tulee alamittaista kalaa pidettävä kiellettyinä pyyntitapana.

Kalastuslain 34 §:n mukaan harjus on rauhoitettu ja sen pyynti on kielletty huhti- ja toukokuun ajan. Mainittakoon, että harjus kutee Saimaan alueella usein vasta kesäkuussa, joten rauhoitusaikaa olisi pidennettävä (SEPPOVAARA 1963). Samalla harjuksen pyyntikieltojen valvontaa olisi viranomaisten puolelta tehostettava.

Harrikannan vahvistamiseksi sen vanhoilla esiintymisalueilla olisi edelleen ryhdyttävä sen istutustoimintaan erityisesti vesilain mukaisten velvoitteiden avulla. Pohjanmaan joissa ja rannikolla harrikanta on vähentynyt voimalaitosten rakentamisen ohella myös tulvasuojelun ja peruskuivatuksen vaikutuksesta. Viimeksi mainittujen syiden vuoksi olisi harjuksen viljelyä ja kasvatusta suoritettava myös valtiovallan toimesta Keski-Pohjanmaalle perustettavasta keskuskalanviljelylaitoksesta käsin.

Kun harjus puuttuu maamme rannikkoalueelta Suomenlahden ja Saaristomeren vähäsuolaisista saaristovesistä ja jokisuulahdista, olisi harrikantoja pyrittävä kotiuttamaan näihin vesiin (HURME 1964). Tällöin voitaisiin emokaloja ja varttuneita poikasia istuttaa lähinnä sorapohjaisiin virtasalmiin, selkärarikoihin ja jokien alajuoksulle. Meriveden liikanainen suolapitoisuus voi kuitenkin rajoittaa harjuksen menestymistä ulkosaaristossa. Harria voidaan siirtää myös sisämaassa moniin puhdasvetisiin jokiin ja järviin jopa Etelä- ja Keski-Suomessa, joihin, joilta alueilta se usein puuttuu luonnonvaraisesti.

Harjusta tavataan luonnonvaraisesti maamme merenrannikolla vain Pohjanlahdella Porin seudulta aina Tornioon saakka. Tämän rannikkoalueen eteläosissa harri esiintyy etupäässä saaristovesien paikallisena asutokalana ja pohjoisosassa Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan rannikolla meren syönnösvesistä jokiin kutemaan nousevana vaelluskalana. Harjuskanta on rannikolla viime vuosikymmenien aikana heikentynyt suuresti jokien rakentamisen ja liikaantumisen sekä tulvasuojelun ja peruskuivatuksen vuoksi.

Myös liian ankara pyynti etenkin harrilaudalla meressä ja kutuaikana joessa ovat vähentäneet harjuskantaa. Noudattamalla laillista rauhoitusaikaa ja alamittaa koskevia säännöksiä sekä suorittamalla istutuksia voidaan kuitenkin vahvistaa tämän harvinaisen arvokalan kantaa sen vanhoilla esiintymisalueilla. Siirtoistutusten avulla harjus voitaneen kotiuttaa myös Suomenlahden ja Saaristomeren vesiin.

Summary

This article deals with the appearance, abundance and catch of Grayling (*Thymallus vulgaris*) on the Finnish seacoast. This fish is found naturally in the Gulf of Bothnia coast from the Pori area in the south, to Tornio in the north. The grayling has not existed on the Finnish southern and southwestern coast from old times. In its southern area, the grayling is more of a local fish around the islands, and in the northern parts, it is a anadromous fish which runs up the rivers to spawn from their feeding grounds in the sea.

The grayling stock has declined greatly in the last decades, and for this reason, this rare and valuable fish stock is now tried to increase by preservation and size limits. Besides, propagation should be started. With transplantations it would be possible to acclimate grayling into the Gulf of Finland and archipelago less saline coast waters.

Kirjallisuus

- EHNHOLM, GUNNAR, 1937: En undersökning av skär, gårdsharren, *Thymallus thymallus* (L.), i Kvarken. Acta Soc. pro Fauna et Flora Fenn. 60, s. 454—475.
- HEUSALA, J., 1935: Harjuksen pyynti Keski-Pohjanmaan rannikolla. Suomen Kalastuslehti 42, s. 15—17.
- , — 1954: Harjuksen väheneminen meressä. Suomen Kalastuslehti 61, s. 110—111.
- HURME, SEPPO, 1962: Suomen Itämeren puoleiset vaelluskalajoet. English Summary: The Anadromous fishes in the Balticside Rivers of Finland. Maataloushall. kalat. tutk. tsto 24, s. 1—198.
- , — 1964: Harjuksen siirtoistutuksia. Sanomalehti Kymen Keskilaakso 13. 11. 64.
- JÄRVI, T. H., 1932: Suomen merikalastus ja jokipyynti, s. 1—188.
- , — 1935: Harjus ja siika lohenmädin hävittäjinä. Suomen Kalastuslehti 42, s. 33—35.
- , — 1935: Havaintoja harjusten koosta, iästä ja kasvusta. Suomen Kalastuslehti 42, s. 115—123.
- , — 1937: Kalalajien ravintoarvoista edelleen. Suomen Kalastuslehti 44, s. 89—93.
- , — 1938: Hajanaisia havaintoja: 32. Harjus Kokemäenjoessa. Suomen Kalastuslehti 45, s. 176.
- JÄÄSKELÄINEN, V., 1940: Eräitten kalojemme poikasten nuoruusasteista: 3. Harjus. Suomen Kalastuslehti 47, s. 87—89.
- KORHONEN, M., 1961: Harjus, *Thymallus vulgaris*. Suuri kalakirja, s. 129—133.
- MELA, A. J., 1882: Suomen luurankoiset, s. 1—426.
- SAVOLAINEN, P., 1937: Laatokan harjus ja sen pyyntistä. Suomen Kalastuslehti 44, s. 125—128.
- SEPPOVAARA, O., 1963: Saimaan lohikalat ja niiden lisääntyminen. Kalamies no 1, s. 7—11.

